

Гончар Інна
Gonchar Inna

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

e-mail: gigonchar@gmail.com

РОЛЬ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В ХОДІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Мета дослідження – розкрити зміст поняття та схарактеризувати рівні реабілітаційного потенціалу особистості в аспекті соціально-психологічної реабілітації.

Методологія. Завдяки використанню методів аналізу, систематизації, порівняння, зіставлення, узагальнення наукової літератури вдалося розкрити зміст поняття «реабілітаційний потенціал особистості», визначити його структуру та схарактеризувати рівні.

Результати. Встановлено, що реабілітаційний потенціал виступає своєрідною платформою, на основі якої вибудовується вся соціально-психологічна реабілітація. Уточнено зміст поняття «реабілітаційний потенціал особистості». Визначено три рівні реабілітаційного потенціалу: високий, середній, низький. Схарактеризовані кожен рівень на основі біологічних, психологічних та соціальних показників: емоційна-вольова складова, рівень інтелектуального розвитку, мотиваційний потенціал, особливості оточення і коло спілкування, професійна реалізація, фізіологічні особливості та ін.

Ключові слова: реабілітація, соціально-психологічна реабілітація, реабілітаційний потенціал, рівні реабілітаційного потенціалу, складові реабілітаційного потенціалу, реабілітаційний ресурс

ROLE OF REABILITATIVE POTENTIALS OF SPECIFICITY IN THE PROCESS OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL REABILITATION

The purpose of the study – to expose maintenance of concept and describe the levels of rehabilitation potential of personality in the aspect of socialpsychological rehabilitation.

Methodology. Due to the use of methods of analysis, systematization, comparison, comparison, generalization of scientific literature it was succeeded to expose maintenance of concept «rehabilitation potential of personality», define his structure and describe levels.

Results. It is set that rehabilitation potential comes forward as an original platform all socialpsychological rehabilitation lines up on the basis of that. Maintenance of concept «rehabilitation potential of personality» is specified. Certainly three levels of rehabilitation potential: high, middle, subzero. Described every level on the basis of biological, psychological and social indexes: emotional-

volitional constituent, level of intellectual development, motivational potential, features of surroundings and circle of communication, professional realization, physiology features and other.

Key words: rehabilitation, social and psychological rehabilitation, rehabilitation potential, equal rehabilitation potential, storage of rehabilitation potential, rehabilitation resources

Постановка проблеми. З кожним роком у нашому суспільстві розширюється список групи клієнтів та збільшується кількість тих, хто потребує соціально-психологічної реабілітації. Реабілітація постає як форма соціального захисту, яка дає можливість відновити втрачені функції організму, можливості соціального функціонування, повернути особистість до нормального життя, допомогти інтегруватися в суспільство та ресоціалізуватися.

У ході реабілітаційної діяльності важливого значення набуває визначення реабілітаційного потенціалу, рівень якого задає необхідний темп та вектор руху. Саме на основі діагностики, цієї важливої складової, стає можливим складання індивідуальної програми.

Фактично у кожного клієнта є наявний ресурс, який не піддався патологічним процесам. Це є той потенціал, який сприятиме компенсації хвороби на біологічному та соціальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Проблема реабілітаційної діяльності перебуває на піку актуальності. Серед наукових публікацій останніх років привертають увагу дослідження реабілітаційного процесу (Р. Войтенко, А. Іпатов, І. Лурін, А. Галушка, А. Кіх, Н. Саніна, М. Халак та ін.); особливостей соціально-психологічної реабілітації (Т. Ларіна, В. Лесков, Л. Мельниченко, Т. Титаренко та ін.); реабілітаційного потенціалу особистості (Н. Беляєва, А. Кириченко, М. Коробов, І. Куриленко, О. Яворовенко, Ю. Гриневич та ін.). Проте вважаємо, що детального вивчення потребує питання реабілітаційний потенціалу особистості, уточнення змісту та характеристика рівнів, розкриття ключових аспектів цього процесу в ході соціально-психологічної реабілітації.

Методи дослідження. У ході проведення дослідження застосовано комплекс методів: аналіз, систематизація, порівняння, зіставлення, узагальнення наукової літератури, що дало змогу уточнити зміст поняття «реабілітаційний потенціал особистості», визначити його структуру та схарактеризувати рівні.

Формулювання цілей дослідження. Уточнити зміст поняття «реабілітаційний потенціал особистості» та схарактеризувати рівні реабілітаційного потенціалу в аспекті соціально-психологічної реабілітації.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Реабілітація або відновлювальне лікування – це процес і система медичних, психологічних, освітніх, соціально-економічних заходів, спрямованих на усунення або, можливо, більш повну компенсацію обмежень життєдіяльності, викликаних порушеннями здоров'я з хронічним захворюванням функції тіла [14].

Водночас на сучасному етапі розвитку розуміння реабілітації виходить за рамки медико-біологічної проблеми і поширюється на усі сфери людського життя розглядається в таких аспектах: правовий, медичний, професійний, психологічний, соціальний та ін. В рамках нашого дослідження передбачається розгляд саме соціально-психологічної реабілітації та значення у цьому процесі реабілітаційного потенціалу особистості.

Аналізуючи зміст поняття соціально-психологічна реабілітація, актуальними та ґрунтовними, на нашу думку, є такі визначення поняття реабілітації:

це пасивна реадaptaція, повернення людини до колишнього життя, яке було в неї до травматизації, активізація здатності життєтворення, тобто здатності перепроєктовувати власне життя та втілювати, реалізовувати ці оновлені проекти в сімейній, особистій, професійній та інших сферах [10, с. 161];

це система психологічних, психотерапевтичних і психолого-педагогічних заходів, що спрямовані на відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, особистісного та соціального статусу [7, с. 16];

це покроковий процес, спрямований на послаблення негативних наслідків травматичних подій або потрапляння в ситуації підвищеного ризику [6, с. 139];

це певний комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини у правах, соціальному статусі, психологічному здоров'ї та дієздатності тощо [9, с. 84].

Таким чином, соціально-психологічна реабілітація науковцями розглядається як процес розроблення та реалізації комплексу покрокових заходів, які спрямовані на послаблення факторів негативного впливу та відновлення людини в правах, у соціальному статусі, здоров'ї та працездатності.

Власне, соціально-психологічна реабілітація є активною реадaptaцією, повернення здатності життєтворення, бути суб'єктом власного життя, активним його творцем. Т. Титаренко зауважує на тому, що специфічна особливість соціально-психологічної реабілітації полягає в розробленні та використанні відновлювальних заходів, які діятимуть у чотирьох напрямках: персональному, інструментальному просторовому, часовому. Персональний вектор має бути спрямований на відновлення частково втраченої цілісності особистості, її збалансованості, самоврегульованості; інструментальний – на відновлення зниженої самоефективності особистості, її здатності самореалізовуватися в різних видах діяльності. Просторовий – на підвищення комунікативної компетентності особистості, налагодження стосунків, подолання почуття відчуженості від оточення, конструктивне розв'язання конфліктів; часовий – на ціннісно-сміслову сферу особистості, переоцінку цінностей, активізацію пошуку нових життєвих орієнтирів, нових сенсів [10, с. 162].

Процес соціально-психологічної реабілітації особистості має певні етапи, на кожному з яких застосовується сукупність методів, прийомів, технік та технологій з метою підтримання та відновлення життєздатності особистості. Ключовим елементом реабілітаційної діяльності є розробка індивідуальної програми, яку неможливо зробити без визначення реабілітаційного потенціалу особистості. На нашу думку, саме реабілітаційний потенціал особистості є вихідною точкою роботи з клієнтом.

Сьогодні у науковій літературі реабілітаційний потенціал розглядається в різних галузях науки: медицина, психологія, соціальна робота, фізична культура. Найчастіше поняття «реабілітаційний потенціал» характеризується як:

комплексний показник, що поєднує біологічні, соціальні, професійно-трудові, клініко-функціональні, психологічні, експертні та реабілітаційні фактори [1, с. 21];

реабілітаційні можливості особистості [4, с. 23];

визначає ймовірність успішного відновлення людини після переживання нею якоїсь тяжкої життєвої події або травматичного стресу, її повернення до нормального життя [6, с. 140];

комплекс біологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних характеристик, а також чинників соціального середовища, що дозволяють реалізувати потенційні можливості пацієнта щодо реабілітації [8, с. 15];

можливість (медико-біологічну, соціальну, психологічну) нівелювати, зменшувати або компенсувати соціальну недостатність або обмеження життєдіяльності [3, с. 23];

можливість хворої людини при певних умовах в співучасті з реабілітаційними службами приводити в дію біологічні, соціально-психологічні резерви мобілізації захисту компенсаторних та адаптаційних процесів й інших механізмів, які лежать в основі відновлення порушеного здоров'я, працездатності, особистісного положення в суспільстві [5].

Отже, вважаємо, що реабілітаційний потенціал особистості варто розглядати як комплекс внутрішніх (біологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних) характеристик та зовнішніх чинників соціального середовища, які дають можливість мобілізувати ресурси людини й реалізувати потенційні можливості пацієнта у ході реабілітації.

Залежно від ступеня прояву основних складових реабілітаційного потенціалу діагностується його рівень. Нам імponує думка М. Халак, яка визначає рівень реабілітаційного потенціалу як інтегральну характеристику особистості, яка охоплює всі етапи розвитку і соціалізації особистості від народження й виникнення захворювання до поточного соціального статусу та психологічних особливостей [11].

Таким чином, рівень реабілітаційного потенціалу об'єднує такі індивідуальні складові: комунікативні, когнітивні, емоційно-вольові, моральні та ін. Тому кожний із структурних елементів реабілітаційного потенціалу: (біологічний, психологічний, соціальний) виступає основною

платформою в досягненні кінцевого результату – адаптувати людину до життя, відновити статус у суспільстві.

Якщо детально розглядати біологічний рівень реабілітаційного потенціалу, то тут ми можемо виокремити такі показники: вік; фізична підготовка; наявність хронічних захворювань; порушення, зумовлені фізичним ушкодженням; здатність до пересування; здатність спілкуватися та ін. Вирішення та подолання медико-біологічних проблем є першочерговим і має бути проведене до початку соціально-психологічної реабілітації. Людина має бути здатна фізично працювати з спеціалістами.

Соціальний реабілітаційний ресурс передбачає такі аспекти: самообслуговування; місце проживання; матеріальне забезпечення; збереження основних соціальних навичок; забезпеченість власним житлом; участь в трудовій діяльності та ін. У цьому аспекті проявляється здатність людини взаємодіяти із соціумом, бути членом певного суспільства, громади, колективу.

Серед перелічених структурних елементів реабілітаційного потенціалу зупинимося більш детально на психологічному. М. Халак розглядає психологічний реабілітаційний потенціал із позицій холістичного підходу, як функціональний комплекс пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери особистості, сукупність адаптаційних можливостей особистості, особистісної спрямованості, зацікавленості, готовності до психологічної роботи над власною особистістю і відкритість до отримання нового досвіду, що визначає ступінь можливого відновлення, продуктивної інтеграції в сучасний соціум (соціалізації) [12].

Таким чином, психологічний реабілітаційний потенціал можна визначити як комплекс індивідуально-психологічних проявів особистості, які лежить в основі реабілітації. Саме психологічна складова реабілітаційного потенціалу людини визначає ресурси особистості не лише психологічної, а й комплексної реабілітації. Цей показник демонструє приховані особистісні ресурси, які стають компенсаційними й сприяють адаптації в новій соціальній ситуації.

Значимість психологічної складової реабілітаційного потенціалу полягає у його мотиваційному компоненті, розвиненість якого дає можливість компенсації порушень не тільки в усіх інших складових. Крім того, важливою складовою реабілітаційного потенціалу особистості є емоційно-вольовий компонент, який визначає вихідну позиції особистості, який безпосередньо впливає на характер інших складових реабілітаційного потенціалу особистості.

Ще однією складовою є рівень інтелектуальних здібностей особистості та вищих психічних функцій, які забезпечують розуміння існуючих проблем та шляхів їх подолання за допомогою реабілітації.

Аналізуючи різні аспекти реабілітаційного потенціалу, варто зауважити на тому, що тільки комплексний підхід до реабілітації може дати позитивний ефект. Саме тому виникає необхідність визначення індивідуального рівня реабілітаційного потенціалу людини в усіх трьох

складових. Визначення факторів, що впливають на реабілітаційний процес, ознайомлення з його структурою та розробка програм супроводу дає можливість зробити реабілітаційний прогноз, розробити систему подальших корекційних заходів з повернення людини до нормальних умов життя.

Сьогодні науковці А. Кириченко, М. Коробов, М. Халаквиокремлюють три рівні реабілітаційного потенціалу. Аналіз наукових джерел дав змогу нам виокремити та охарактеризувати три рівні реабілітаційного потенціалу: високий, середній, низький. Визначення рівня прояву реабілітаційного потенціалу оцінюється такими його складовими, як емоційно-вольова складова, рівень інтелектуального розвитку, мотиваційний потенціал, особливості оточення і коло спілкування, професійна реалізація, фізіологічні особливості та ін.

Високий рівень реабілітаційного потенціалу:нервово-психічний та фізіологічний стан близький до оптимального;фактор, що призвів до порушення життєдіяльності, був не тривалим і тривав менше 1 року;рівень інтелектуального розвитку відповідає віковим нормам;рівень життя реабілітанта відповідає його потребам;задоволення професійним та особистим життям;наявність широкого кола інтересів;соціальна ситуація стимулює до активного включення у реабілітаційни процес;розвинені мотиваційна та емоційно-вольова складові.

Середній рівень реабілітаційного потенціалу:нестійкий психоемоційний фон, який проявляється підвищеною тривожністю, перепадами настрою, підвищеною агресивністю;наявність незначних фізіологічних порушень;рівень інтелектуального розвитку відповідає віковим нормам;тривалість стресогенного фактору більше 1 року;мають професію, однак не проявляють ентузіазму;достають розвинене коло інтересів;клімат у сім'ї задовільний;реабілітант частково не вдоволений рівнем свого життя;відсутність широкого кола інтересів;соціальна ситуація не дає можливості повноцінно включитися у реабілітаційний процес;не достатньо розвинені мотиваційна та емоційно-вольова складові.

Низький рівень реабілітаційного потенціалу:наявні фізіологічні порушення;спостерігаються порушення психоемоційного стану, який проявляється високою тривожністю, агресивністю, депресивними станами;рівень інтелектуального розвитку нижче вікових норм;тривалий вплив стресогенного фактору;відсутня професійна діяльність або присутня з негативним сприйняттям;відсутнє коло інтересів;відсутнє або конфліктне близьке оточення;реабілітант повністю невдоволений рівнем свого життя;ставлення до реабілітаційної діяльності вибіркоче або негативне;відсутня мотивація та низький рівень емоційно-вольової складової.

Визначення реабілітаційного потенціалу має вагоме значення в ході соціально-психологічної реабілітації, оскільки на його основі проводиться реабілітаційний прогноз та стає можливою розробка реабілітаційної програми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, реабілітаційний потенціал виступає своєрідною платформою, на основі якої

вибудовується вся соціально-психологічна реабілітація. Аналіз наукової літератури дав нам змогу уточнити зміст поняття «реабілітаційний потенціал особистості» як комплекс внутрішніх (біологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних) характеристик та зовнішніх чинників соціального середовища, які дають можливість мобілізувати ресурси людини й реалізувати потенційні можливості пацієнта у ході реабілітації. Схарактеризовані нами три рівні реабілітаційного потенціалу (високий, середній, низький) ґрунтуються на основі біологічних, психологічних та соціальних показників: емоційна-вольова складова, рівень інтелектуального розвитку, мотиваційний потенціал, особливості оточення і коло спілкування, професійна реалізація, фізіологічні особливості та ін.

Проведене дослідження дозволило досягнути поставлених цілей. Отримані дані дозволяють визначити подальші перспективи вивчення створення програми соціально-психологічної реабілітації з урахуванням реабілітаційного потенціалу особистості.

Список використаних джерел

1. Баскевич О. В. Модель реабілітаційного потенціалу людей з розладами психіки і поведінки внаслідок вживання алкоголю. *Health, sport, rehabilitation*. 2018. №4. С. 17–22.
2. Беляєва Н. М., Куриленко І. В., Яворовенко О. Б., Гриневич Ю. Ф., & Даниленко Ю. А. Особливості визначення реабілітаційного потенціалу в учасників АТО з інвалідністю. *Вісник проблем біології і медицини*. 2018. № 2(4). С. 147–159.
3. Войтенко Р. М. Основы реабилитологии и социальная медицина. СПб.: СПбИУВЭК. 2004. 93 с.
4. Кириченко А. Г. Характеристика психологічної складової реабілітаційного потенціалу людини з обмеженими можливостями. *Вісник морської медицини*. 2020. №1 (86). С. 21–27.
5. Коробов М. В. Реабилитационный потенциал: вопросы теории и применения в практике медико-социальной экспертизы и реабилитации инвалидов. *Врачебно-трудовая экспертиза. Социально-трудовая реабилитация инвалидов*. 1995. № 17. С.29.
6. Ларіна Т. О. Соціально-психологічна реабілітація особистості: покрокове набуття життєздатності. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. №42. С. 139–147.
7. Лесков В. О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.09. Хмельницький, 2008. 22 с
8. Лурін І. А., Галушка А. М., Кіх А. Ю., Швець А. В., Льовкін І. М., & Горішна О. В. Основні завдання та заходи медичної реабілітації в системі медичного забезпечення Збройних Сил України. *Військова медицина України*. 2017. № 3-4. С. 11-23.
9. Мельниченко Л. М. Соціально-психологічна реабілітація дітей із зони АТО засобами арт-терапії. *Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2016. Випуск 14. С. 82–91.
10. Титаренко Т. М. Соціально-психологічна реабілітація особистості: етапи, технології, техніки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. №41. С. 157–167.

11. Халак М. Е. Определение уровня психологического потенциала у лиц с ограниченными возможностями. Концепт. 2012. № 10 URL: <http://www.covenok.ru/koncept/2012/12131.htm>. – Гос. рег. Эл № ФС 77- 49965. – ISSN 2304-120X..
12. Халак М. Е. Роль уровня психологического реабилитационного потенциала инвалида в процессе психологического сопровождения. *Актуальные вопросы восстановительной медицины и реабилитации больных с двигательными нарушениями*: материалы Межрегион. науч.-практ. конф. 2009. № 1. С. 182–193.
13. Шевченко С. В. Психологічна складова реабілітаційного потенціалу осіб з інвалідизуючими захворюваннями. *Актуальні проблеми практичної психології*: зб. статей IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 9-10 листоп. 2017 р. 2017. С 163–166).
14. Chan F. Evidence – Based Practice in the Provision of Rehabilitation Services. *The Journal of Rehabilitation*. 2008. Vol. 74. P. 3–5.